

13. Дәстүр. Ұлттық-этнографиялық журнал. -2016. - № 6 (49).
14. Исмақова А. Әлихан Бөкейхан жолымен // Дәстүр. Ұлттық-этнографиялық журнал. - 2016. - № 6 (49). – Б.26-29.

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ

Бейсенбекова Н.А., т.ғ.к., доцент

«Тұлғатану» ғылыми зерттеу орталығының директоры
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ., Қазақстан

Еліміз Тәуелсіздік алды. Жаңа замана басталды. Ол Тәуелсіздік дәуірі. Тәуелсіздік ұлттық сананы оятты. Халқымыз өткен тарих жолына қайта қарады. «Отан, Бостандық, Тәуелсіздік, Егемендік, Ұлтжандылық деген ұғымдарды Тәуелсіздік тұғырынан қайта қарай бастадық. Тәуелсіздік – ғасырларға созылған ата-баба қанды жорығының дабылды, дауылды күресінің заңды жалғасы», - дейді академик Қозыбаев.

Тәуелсіздік – ұлттық жауапкершілік. Тәуелсіздігімізді сыртқы қызғаныштан, ішіміздегі алауыздығынан аман сақтап қалу – біздің тарих алдындағы ең басты парызымыз. Халық болып қанағат, тәуекел етіп елдігімізді сақтау үшін аянбай адал қызмет жасасақ тәуелсіздігіміздің тұғыры берік болады. Ар-намыс қана тәуелсіздікке тірек бола алады. Еркіндік дегеніміз – ешкімнің күштеуінсіз өзінді-өзің қадағалайтын қатаң жауапкершілік. Ерлікке тағзым – елжандылыққа тағзым. Ынтымақ – біздің ұлттық дамуымыздың ұзақ мерзімді стратегиялық мақсаты. Ғасырлар бойы армандаған мемлекеттік дербестігіне қолы жеткен қазақ халқы қазір нағыз ордалы жерде орнын, олжалы жерде олжасынан құр қалмай, үлесті жерде үлесін алды. Осы жолда бір кездегі пангерманизм, паиславизм, пантүркизм, панисламизм сынды астамшыл ағымдардың тарихынан сабақ ала білді.

Тарихтың сабағын біздің халық кешегі тұлғалардың тағдырын зерделеу арқылы біліп, жаңаша дамудың ұстанымы ретінде алып отыр. Көзі барда өзі, көзі жоқта олардың мұрасы халыққа демеу болған тарихи тұлғалардың рухы Мәңгілік ел – Қазақ елі тұрғанда өшпейді..

Қазақ халқының барша тарихы – осы тәуелсіздік үшін, елдік үшін, халықтың бас бостандығы үшін күрес тарихы. Тәуелсіздік үшін сан ұрпақ күресті, «Отан» деп қан майданға кірді. Сондақтан да Тәуелсіздік жолы – ұзақ жол, ғасырлық жол, ата-бабаларымыздың ерлік жолы. Мұхтар Әуезов 1944 жылы 18 маусымда Теміржолшы газетінде «Жыр жалауы Амангелді» деген мақаласында ел өмірінде, халықтың тарихында ұлы адамдардың алар орны жөнінде: «...Ер – ел тарихының белі дейміз. Ол өзі тірісінде бір танылады, өзі өткен соң кейінгі ұрпақ қадірін біліп, қасиетін таныған сайын тағы танылады. Әсіресе молайып, ұлғайып барған сайын, бар жаңалығы бадырая түсіп танылады. Бір кезде бел көрінсе, келер ұрпақ тарихына өз тұсында көрсетіп кеткен көмегімен, орнатып кеткен туымен, тастап кеткен үлгісімен, нұсқап кеткен бетімен, енді бел ғана емес, биік тұғыр боп, асқар тау боп көрінеді. Тарихта талай жақсының кейінгі дәуірлерде талайда-талай тағдыры бар. Солардың ішінде кейінгі дәуірлерде әсіресе алтын терек, асыл арыс аталып, ерекше қадыры арта үдей түсіп отыратыны бар. Бұлар анық қадырымен қымбаттылар». Бұл тарихи ой-пікірден ер мен елдің, халық пен батырдың диалектикалық байланысын көрсеткендігін байқаймыз. Бүгінде халқымыз тәуелсіздікке қолы жетіп өз тарихына терең үңіле бастағанына отыз жылдай уақыт болды. Ғасырлар бойы ескерусіз қалған «биік тұғыр», «асқар тау» болып көрінетін «алтын терек», «асыл арыстарға» бір сөзбен айтқанда қазақ зиялыларына арналған ғылыми-теориялық конференциялар, арнайы зерттеулер, мерейлік тойлар жүріп жатыр. «Бұл кейбіреулер айтқандай даңғазалық емес, ұзақ леторгиялық ұйқыдан ояңған халқымыздың санасына, жүрегіне жан біткеннің белгісі» [1.4-5].

Тәуелсіздіктің арқасында қазақ халқы рухани тәуелсіздігіне де ие болды. Ғасырлар бойы отаршыларға табынып келген халық бүгінде ата-баба салтын, даңқын, жолын қайта жаңғырта бастады. Бұл оңайлықпен іске асып жатқан жоқ. Кешегі совет заманында коммунистік идеологияның құлы болған зиялы қауым жаңа мұраттар іздеуде. Осы жолда ұлттық Қазақстандық патриотизм көп этносты халықтың жарасымды өмір сүруі, мәдениетке, өнерге, ғылымға мемлекеттік серпін беру принциптері болашақ идеялық өмірдің арқауы болып, әртүрлі саяси көзқарастағы діні, тілі, әртүрлі халықтардың үйлесімділігін арттыру жолы нақтыланды. Аз ғана уақыттың ішінде рухани өмір серпіні өрлеп, жаңа бір белеске шығып келеміз. Тәуелсіздіктің негізі – елімізді іргелі ел қылу, халқын серпіту, тұрмысын шалқыту, мәдениетін көгерту, экономикасын жетілдіріп, халық

тұрмысын жақсарту. Осындай арман болған өмірге жету жолында күрескен тұлғалар тағдыры жайлы еңбектер жазу тәуелсіздіктің арқасында ғана мүмкін болып отыр. Тәуелсіздіктің арқасында Қазақстанда тұңғыш бүкіл қазақтық Құрылтай өткізілді. «Жинал қазақ, жеріңе егеменді еліңе» деген дабыл шартарапқа естілді. Сыртта жүрген бауырлас ағайындардың елге оралу көшінің басталуы да тәуелсіздіктің арқасы.

Тәуелсіздік – Рухани жаңғыруға серпін берді, Ұлы дала еліндегі «Мәңгілік ел» арман идеясының жалғасп келеді. Тәуелсіздіктің белсігі азаттық үшін болған күрестің тарихы. Сол тарихтың нақты көрінісі ХХ ғасырдың басындағы ұлт зиялыларының еліміз үшін атқарған қызметі, күресі. Мемлекетіміз тәуелсіздіктің 30 жылдық тарихында ата-бабаларымыздың бұрынғы жүріп өткен сан ғасырлық жолының тағылым-сабақтарын зерделеді. Соның нәтижесінде өткеніміз түгендеп, бүгінгімізді сараптап, болашағымызды айқындауға мүмкіндік туып отыр. Сонымен қатар тарихымыздағы ұлттар мен ұлыстардың дамуы, тұлғалардың мұрасы насихатталып, бағалануда. Бүгінгі қоғам дамуының барысында ХХ ғасырдың басында, білім мен ғылымды, тарих пен әдебиетті, мәдениетті халқымыздың қажеттілігіне лайықты пайдалана алған ұлт зиялылары – тарихи тұлғалардың, бүгінгі тарихатағы орны ерекше екені айқындалуда. Осыған орай Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев былай деп жазады: “Алаш зиялылары... сол айтулы есімдердің білімдарлық һәм азаматтық тәлімдерінде кейде көріне бермейтін де арналар бар. Оның бағасын ұрпақтары, бүгінгі қазақ зиялылары беруге тиіс... Бұлар – тарих толқынындағы мәдениетіміздің кіндік тұлғалары” [2.157-160]. Тәуелсіздіктің арқасында отандық ғылымда ХХ ғасырдың басында өмір сүріп халқына адал қызмет жасаған тұлғалар туралы ғылыми еңбектер жазылып, олардың рухани мұрасы насихатталуда. ХХ ғасыр басындағы ұлт зиялылары қазақтың ұлттық-мемлекеттігін қалпына келтіру жолында еңбек етті. Олар Қазақстандағы жаңашылдық пен жасампаздықта ұлттық құндылықты сақтай отырып, еуропалық өркениеттен де қалмауды өздеріне бағдаршам ретінде ұстады. Сондықтан бүгінгі Қазақстанның саяси, рухани өркендеуінің барометрі ретінде – ХХ ғасырдың басында өмір сүрген ұлт зиялыларын тапқа, топқа, саяси көзқарасына қарай бөлмей, елінің азаттығы үшін күрескен тұтас бір алып күш ретінде қарау керек. Осы жерде, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың: «Мен қазақ, қазақпын деп мақтанамын, Ұранға Алаш деген атты аламын. Сүйгенім – қазақ өмірі, өзім – қазақ, Мен неге қазақтықтан сақтанамын?!», -деген тарихи танымдық тәжірибелік мәні жоғары өлең жолдары ұлт үшін қызмет жасаған қазақ зиялыларын жікке бөлмеудің ұстанымы бола алады деп санаймыз [3].

Ел тарихын әйгілі тұлғалары арқылы тану тәуелсіздіктің арқасында мүмкін болып отыр. Ұлтымыздың белгілі тұлғалармен тарихпен байланыстыора танып, түсіну, ең алдымен тарихи ақиқаттың айтылуына мүмкіндік берген тәуелсіздіктің жемісі. Сонымен қатар белгілі тұлғалардың өмір тіршілігі, арман тілектері бүгінгі тірілер үшін ғибрат, яғни трихтың тағылымы сабақтастықта жатыр. Алдыңғы аға буын бастаған өнегелі істер, бүгінгі жас ұрпақ арқылы жалғасын тауып жатқандықтан ұлтымыздың төл тарихы өшпейді, керісінше бағасы артады, адамдардың жүрегіне сенім мен мақтанашты ұялатып, рухын жаңғыртады. Осының барлығы өз кезегінде ұлтымыздың мәдени-рухани дамуына кепіл бола алады. Сондықтан да тәуелсіздігімізді негіздеген тарихи құжаттардың маңызы өте жоғары.

1990 ж. 25 қазанда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің қаулысы бойынша Қазақстанның Мемлекеттік егемендігі туралы декларациясы қабылданды. Декларацияда Қазақ КСР-інің мемлекеттік егемендігі жарияланып, елдің саяси-құқықтық тәуелсіздігінің бағдарламасы берілді. Ел аумағының тұтастығы, қазақ халқының және Қазақстандағы басқа да этнос өкілдерінің төл мәдениетін, дәстүрін, тілін қайта түлету мен дамыту, ұлттық қадір-қасиетті нығайту мемлекеттің аса маңызды міндеттерінің бірі ретінде айтылды. Жер, оның қойнауы, су, әуе кеңістігі, өсімдіктер мен хайуанаттар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар, халықтың мәдени және тарихи қазыналары, бүкіл экономикалық, ғылыми-техникалық әлеует Республика егемендігінің негізін құрай отырып, оның ерекше меншігінде болатыны көрсетілді.

Декларациядағы бағдарлама негізінде 1991 ж. 16 желтоқсанда "Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Тәуелсіздігі туралы" Конституциялық Заң қабылданды. Тәуелсіз Қазақстанның бұл тұңғыш құжаты халқымыздың қуатты және пәрменді мемлекет құру арманының жүзеге асуын айғақтады. Заң Қазақстан егемендігінің оның ұлан-ғайыр аумағында және әлемнің саяси картасында мызғымастығын мәңгілікке бекітіп берді. Конституция егемендіктің саяси және құқықтық негіздерін бекітіп, адамның өмірін, құқықтары мен бостандығын, тегіне, әлеуметтік жағдайына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге қатыстылығына қарамастан, адам мен азамат құқықтарының теңдігін мемлекеттің жоғары құндылықтары деп жариялады.

XXI ғасыр біздің болашағымыз сол болашақты сақтау үшін, өткен тарихтың тағылымын алу бүгінгі ұрпақтың парызы. Өйткені тәуелсіздікке жету үшін ғасырлар бойы күрескен ата-баба ерлігі

«жауды шаптым ту байлап» деген Ақтамберді жыраудың сөзімен айқындалып тұр. Сондықтан да ата-баба жолы – тәуелсіздік жолы, халық перзенттерінің (тұлғаларының) ақ жолы.

Тарихымызда қайшылықты тағдырлары пікір-талас туғызатын тарихи тұлғалар жеткілікті. Советтік жүйе тұсында ұлттық көзқарастарға жол берілмегендіктен еліміздің тарихы мен тығыз біте қайнасқан тұлғалар туралы әділетті де толық, шынайы пікірлер айта алмадық. Сондықтан бүгінгі жас зерттеушілер тәуелсіз замана беріп отырған мүмкіндікті толық пайдалануға міндеттіміз. Отандық тарихты объективтік көзқарас тұрғысынан жазуға мүмкіндік берген 1995 жылы «Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастырудың тұжырымдамасында» өткен тарихымыздың шынайы бейнесін жасау қажеттігі баса айтылды.

Тұжырымдамада Кеңес дәуіріндегі Қазақстан тарихын қайта зерделеу туралы ерекше тарау бар. Соған сәйкес Кеңес үкіметіне адал қызмет жасап, халқының болашағын ойлаған қазақтың саяси элита – тұлғалары жайлы еңбектер жазу басталды. Тарихымызға деген қоғамдық сұраныстың жоғары деңгейін 1997 жылды «Жалпы-ұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу» туралы Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың жарлығы 1996 жылғы 30 желтоқсанда шықты. Онда Қазақстан Үкіметінің атқаратын міндеттерін анықтаған:

Жалпыұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылын өткізу жөнінде комиссия құрып, саяси партиялардың, ұлттық мәдени орталықтардың, қоғамдық және діни бірлестіктердің өкілдеріне оның құрамына кіруді ұсынып, облыстардың әкімдеріне осындай комиссиялар құруды тапсырды

Саяси қуғын-сүргін құрбандарына жаңа ескерткіштер орнату және бұрын орнатылған ескерткіштерді, олардың жаппай жерленген орындарын тиісті күйге келтіру жөнінде шаралар қолдану туралы баса айтылған

Осыған орай тарихи зердені жаңғырту, тарихтың тағылымымен тәрбиелеу арқылы жалпыұлттық татулықты нығайту үшін көп жұмыс атқарылды. Ақындар мен жыраулар, батырлар мен хандар, сұлтандардың сүйегі аяқ астында қалып, басындағы белгісі жермен-жексен болған бабалардың басына күмбездер салынды. Абай мен Шәкірімді, Жәңгір мен Абылайды, Кенесары мен Махамбетті, Бұхар жырау мен Ақтамбердіні, Айша бибі мен Қорқыт атаның басына қорықпай тәуіп жасай алатын күмбездер орнатылды. Саяси құрбан болып сүйектерінің қайда қалғаны белгісіз Алаш азаматтары: Алиханды, Ермекті, Барлыбекті, Міржақыпты, Нығметті т.б. ұлт зиялыларын еске алу монументтерін салынды.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Президентінің 1997 жылғы 10 желтоқсандағы бұйрығына сәйкес 1998 жыл «Халық бірлігі мен ұлттық тарих жылы» деп жарияланды. Соған сәйкес халық бірлігі және ұлттық тарих жылын өткізу жөніндегі мемлекеттік комиссия құрылып, өткізілетін іс-шаралардың жоспарлары және қаржы мөлшері бекітілді, соған орай арнайы жұмыстар жүргізілді. Сондықтан тарих жылының мақсаты – халықтың тарихи санасын ояту негізінде тәрбие беру болды. Осындай мақсаттарға жету үшін Шоқан Уәлиханов атындағы тарих және этнология институты 1998 жылдан бастап «Отан тарихы» журналын шығарды, Қытай, Иран, Мысыр, Ресей т.б. елдердегі мұрағаттардағы Қазақстан тарихына қатысты тарихи деректер, қолжазбалар, кітаптар жинау жұмысы басталды. Тек қана Қытай елінен қазақ тарихына байланысты 5500-дей тарихи деректер әкелінді. VI-ғасырда алауыздықтан ыдыраған түріктердің көсемдері бірлікті, татулықты ұрпаққа мұра етіп қалдырған ұлы сөздері жазылған Стелла тасты 2001 жылы 18 мамырда еліміздің білім ордасы Еуразия ұлттық университетіне Күлтегін жазба ескерткішінің көшірмесі қойылуы, кешегі ер-түріктердің тәуелсіздіктің арқасында қайта тірілгендігінің куәсі болды. Коммунистік идеологияның салдарынан бүкіл түрік әлеміндегі елдер Ақорда деген атауды сыбырлап айтуға батылдары бармай жүрген уақыт артта қалып, тәуелсіздіктің тағы бір символы ретінде – Ақорда деген салтанатты сарай салынды.

Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылғы 30 желтоқсандағы Жарлығына сәйкес 1999 жылды «Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы жылы» деп жарияланды. Соған сәйкес Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы жылын өткізу жөніндегі мемлекеттік комиссия құрылып, өткізілетін іс-шаралардың жоспары бекітілуі, тарихи танымның және тұлғалардың қоғамның дамудағы алатын орнын терең ұғынуға мүмкіндік берді. Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы жылының мақсаты – ел халқын тәуелсіз мемлекетті жан-жақты нығайту, «Қазақстан – 2030 Стратегиясын» іске асыру идеялары төңірегінде топтастыру еді. Халықтардың бірлігі, достығы, өзара түсінісуі елдің саяси тұрақты дамуының кепілі. Осы идеялар 1999 жылы шыққан Н.Ә.Назарбаевтың «Тарих толқынында» атты кітабының негізгі ұстанымына айналды. Бұл еңбегінде Елбасы «Алаш» партиясының демократиялық мемлекет құру жолындағы күресінің бүгінде теориялық және практикалық маңызы жоғары екендігін көрсетті. «Алаш» демократиялық партиясы көсемдерінің идеялары Қазақстан

Республикасының саяси жүйесінің жаңа формасын жасауға үлгі болады және ел халқының рухани келбеті, адамгершілігі мен әділет жолын таңдауына бағыт береді. «Тарих толқынында» атты еңбектің халықтың тарихи санасының ғана емес, бүкіл көзқарастар жүйесінің қайта тәрбиеленуіне ықпал ететіндігі даусыз.

Сонымен қатар осы еңбекте ол былай дейді: «қазақтың сана-сезімі, өткені, қазіргі және болашақтағы тарихы өзінің «МЕН» дегізгерлік қасиетін түсінуге тұңғыш рет енді ғана мүмкіндік алып отыр... бірақ бұл мүмкіндік қана; ол шындық тек қазақтардың ғана емес, барлық қазақстандықтардың жаппай санасына орныққан фактіге айналуы қажет. Өйткені қазақ тарихы – әлемдік, оның ішінде, әсіресе шығыстық өркениеттің құрамдас бөлігі...». Сондықтан да ұлттық тарихты, ондағы тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметін оқыту арқылы жастардың санасына патриоттық сезімді ұялату міндеті қойылды.

Сондықтан да Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап, тарихшы ғалымдар Отандық тарихты жазуда, зерттеуде өзекті мәселелерге ұлттық көзқарастар тұрғысынан қарап, тың ой-пікірлер мен тұжырымдар жасалған еңбектер жазу үрдісін жалғастыруда.

Дамудың, азаттықтың дәуірі болған ХХ ғасырда Қазақ елі отаршылдықтан зардап шекті. Одан алып шығады деп бір ұлттың сенгені тек оқыған азаматтар еді. Елдің егемендігін қалпына келтіріп қана қоймай, озық, өркениетті елге айналдыруды көздеген қазақ зиялылары дәл осы заманда «қараңғы қазақ көгіне күн болып өрмелеп шықты». Қозғалыстың басында оқыған, саяси сауатты, ең бастысы – ұлтын сүйетін ұлы тұлғалар: Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Ақбаев, М.Тынышбаев, Б.Қаратаевтар мен олардың ізін басқан: С.Сәдуақасов, Ж.Аймауытов, Ж.Досмұхамедов, М.Жұмабаев, М.Шоқай, С.Сейфуллин, Т.Рысқұлов, Н.Нұрмақов сияқты тұлғалар тұрды. Олар ұлты үшін аянбай қызмет етті, көздегені – халықтың мүддесі, мақсаты – жастарды ұлттық дүниетаным негізінде оқыту, ана тілін дамыту. Солай бола тұрса да большевиктер қазақ зиялыларының түпкі мақсатын жүзеге асыруына мүмкіндік бермеді.

Қазақ зиялыларының есімдері, олардың еңбектері, шығармалары, айтылмай, зерттейлмей қалды. Бірақ та тарлан тарих өз перзенттерінің ел мен жұрт алдындағы ерен еңбектерін ұмытпай, лайықты бағасын беріп, олардың халқының өсіп-өркендеу жолындағы игі істерін жадында мәңгі сақтайды. Еліміз егемендік алған ұлт зиялыларының мұралары зерттеле бастады. Ұлттың тарихын, әдебиетін білмеген халықты басқа мәдениетке аудару оңай. Сондықтан қазіргі ұрпақ санасын шынайы тарихпен жаңғырту керек. Соның бірі – ХХ ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының ұлт үшін атқарған тарихын білу. Тәуелсіз Қазақстан сол зиялылардың бізге қалдырған аманаты.

Қазақ азаттық күресінің көшбасшысы болған 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың және Алаш қозғалысының бір ғасырлық мерейтойына орай еліміздің бар аймағында, қала, аудандарда түрлі іс-шаралар өткізіліп, ХХ ғасырдың басындағы қазақ интеллигенциясы, саяси элитасы болған тұлғаларға байланысты көптеген мақалалар, сұхбаттар жарияланып, құжаттар жинағы мен арнайы зерттеулер жарық көрді. Тәуелсіздік жолындағы олардың игі істері насихатталды.

Сонымен қатар мемлекеттің ұлттық тарихты жаңғырту мен зерделеу мақсатында қабылдаған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы отандық тарихты зерделеудің жаңа кезеңі. Бабаларымыздың мәдени мұрасынан көз жазып қалсақ, қазақ этносы ретінде тарих сахнасынан түсіп қаламыз немесе басқа этностың құрамында жұтылып кетеміз. Сондықтан да өткен тарихымызды және сол тарихтағы тұлғалардың рухани мұрасын зерттеуде үлкен мән бар және олардың еңбектерінде тағдырлық ой-пікірлер мен жазулар бар. Тарихи мәдени мұралар адамның әрекеті мен дүниеге келген және сол мұралар адамның адам болып қалуына қызмет еткен. Біздің ойымызша кешегі өткен тарихтан бүгінге жеткен мұраны бағалай білу, қастерлеу кісіліктің, ізгіліктің көрінісі мен қатар қазақ халқының өзін-өзі сыйлай алатынының дәлелі. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы екі кезеңді, бірінші кезеңі 2004-2006 жылдарды қамтыса, екінші кезеңі 2009-2011 жылдарды қамтиды. Осы жылдары «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру бойынша «Бабалар сөзі» жүзтомдық топтамасы, Алаш қозғалысына қатысты құнды мұрағат материалдары, Алаш көсемсөзшілерінің мұралары жинақ болып жарық көрді. Елдік мүддені ту етіп көтерген қазақ зиялыларының еңбектері мұрағат негізінде олардың тарихи көзқарастары бүгінгі күнмен сабақтастырыла қарастырылып, жеке кітап болып жарық көрді.

Қазақстанда тәуелсіздік алғаннан кейін алғаш рет «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында қазақ тіліндегі толымды гуманитарлы білім беру қорын құру басталды. 537 кітап бір жарым миллионнан астам тиражбен шығарылды, олардың арасында қазақ тарихына, тарихи тұлғаларға, археология мен этнографияға байланысты зерттеулер бар.

Кешегі тоталитарлық кезеңде КСРО-дағы үздіксіз саяси қуғын-сүргінге партияның идеологиялық өктемдігі қосылып, ұлттық зиялыларымызға өзінің салт-дәстүрін тілін, ділін

жетілдіруге немесе насихаттауға мүмкіндік бермеді. Социализм тұсында жүзеге асырылған индустриализациялау, ұжымдастыру, урбанизация қазақ халқын мәңгірттендірудің негізі болды. Себебі мәдени мұрамызға зорлық-зомбылық жасалды. Оның үстіне демографиялық апаттардың зардабы қазақ халқын дәстүрлі өмір салтынан күш пен ажыратуға да ықпал етті. Бірнеше ғасырларға созылған отарлау мен тоталитаризм қысымынан аман қалып, тәуелсіздікке қол жеткізген бүгінгі күні қазақ халқының негізгі тірегі ол тарихи-мәдени мұрасы болады. Ақын Қадыр Мырза Әлидің: «Нағыз қазақ – қазақ емес, нағыз қазақ – домбыра», Мұқағали Мақатаевтың:

«Расулдай бола алмаң,
Жырым бөлек!
Өзімнің тілім керек, үнім керек,
Өзгені де өзіндей сүйген елім,

Өз ақынын табады түбінде кеп!», - деген өлең жолдарында айтылғандай бүгінде біз қазақ халқының болашағы үшін күрескен тарихи тұлғаларымызды тауып, олар жайлы еңбектер жазуға мүмкіндік алдық.

Кешегі тоталитарлық жүйе тұсында Қазақстанның экономикасы, өнер-білім саласы Мәскеудің идеологиясына сай көлемде ғана дамыды. Оған қарсы пікір айтқан қазақ зиялылары қуғын-сүргіннің төрт кезеңін басынан өткізді.

1. 1929-1931 жылдары Алаш зиялылары түрмеге қамалды, сотталды, атылды.
2. 1937-1938 жылдары «халық жауларын» жою науқаны болды.
3. 1946-1953 жылдары «буржуазиялық ұлтшылдар», «космополиттер» жазаланды.
4. 1986 жылы желтоқсан көтерілісінен кейін қазақ ұлтшылдығы іздестірілді [4.133].

Осындай қудалау, зиялыларды құрту қазақ халқының жан дүниесін әлсіретсе де, оның тәуелсіздік жолындағы арманын мүлдем жойып жібере алмады десек те, 70 жылдан астам коммунистік идеология қазақ қоғамының береке-бірлігіне іріткі салды. Тәуелсіздік алудың қарсаңында қазақ халқы рухымызға жат өркениеттің ықпалында болып, мәңгірттенудің аз-ақ алдында тұрып, «Елді халық едім, елім енді қайда, қағанды халық едім, қағаным қайда?» деген сұраққа жанталасып жауап іздедік. Осындай күйзеліске, дағдарысқа ұшыраған қазақ халқының мүлдем күйреп кетуінен аман сақтап қалғандар – ұлт зиялылары екендігін, олар жайлы зерттеулер жазу арқылы бүгінгі ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік берген Тәуелсіздік. Осы күннен бастап саяси-рухани өмірімізде үлкен бетбұрыстар басталды. Әсіресе қазақ мәдениеті екі үлкен міндетті шешуге ерекше көңіл бөлді. Біріншісі, жат өркениеттің ұлттық санамыздағы кері әсерін жою, екіншісі, тәуелсіз елдің әлемдік өркениетке өзіндік үлес қосуындағы адам факторын ерекше көрсету. Осы бағытта рухани жаңғыру тіліміздің, дініміздің қайта түлеуі әлемдік мәдени үрдістерге жаңаша түр сипат бере бастады. Дүниежүзі ЮНЕСКО шешіміне сәйкес қазақтың Абайын, Махамбетін, Мұхтарын, Қанышын, Марғұланын таныды. Тәуелсіздігімізді әлемге танытуда кешегі және бүгінгі қазақ зиялыларының тарихи үлесінің бар екендігін уақыттың өзі дәлелдеп берді.

Еліміздің тәуелсіздік алып, дербес даму жолына түсуіне байланысты түрлі саяси күштер мен ағымдардың, олардың жетекшілері мен идеологтарының халық санасының оятып, азаматтың ұлы көшінен қалмай алға басуына қосқан үлесі ғылыми тұрғыдан талданып объективті баға берудің өзектілігі арта түсуде.

Ол бағыт 2013 жылы қабылданған «Халық тарих толқынында» бағдарламасында өз жалғасын тапты. Бағдарламаның мақсаты - ұлттың жаңа тарихи дүниетанымын ұлттық тарихымыз арқылы кемелдендіру, әрі әлемдік тарихтағы сан ғасырлық қазақ тарихының көкжиегін кеңейту. Халық санасын жаһандық ауқымдағы мәселелерді талдай алатын дәрежеге жеткізу, жеке адамның біліктілік бәсекесіне төтеп беретін өзіндік даму зердесін қалыптастыру. Бүгінгі жаһандану жағдайында жас ұрпаққа Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен даму тарихының қадірін бағалауды білу үшін өткен тарихты оқытып, оның озық тұстарының сабақтастығын анықтау 2014 жылдың басында Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың жариялаған XXI ғасырдағы Қазақстанның ұлттық идеясы – «Мәңгілік Ел» деген ұстанымымен жалғасып жатыр. Осы жолда тарихи тұлғалардың озық рухани мұрасына негізделген – ел басқару принципі, ұлттық тәрбие беру басты мақсатқа айналды.

Тарихи тұлғалардың тарихтағы орнын анықтауда Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» және «Ұлы Даланың жеті қыры» атты стратегиялық маңызы бар мақалалары үлкен концептуалдық маңызға ие болды.

«Ұлы тұлғаларын білмейінше, бірде-бір дәуірді дұрыстап тану мүмкін емес. Адам тарихының айнасынан біз тарих көшінің жүрісін ғана андап қоймаймыз, оның рухын, тынысын сезінеміз. Сондықтан да халқы мен елінің алдындағы өздерінің перзенттік парызын айқын да анық түсінген, қандай қиын-қыстау жағдайда оны адал орындаудан жалтармаған адамдар қай дәуірде өмір сүрсе де,

дәйім жұртының нағыз азаматы болып қала бермек. Тарихтың қай кезінде болсын олар өз ұлтының бетке ұстар мақтанышы болып келген» Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың осы сөзінде қоғамның дамуында жеке тұлғалардың орны ерекше екендігі көрсетілген. [5].

2016 жылғы 21 қарашада "Егемен Қазақстан" газетінде Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы Дала ұлағаттары» деп аталатын еңбегінде Қазақстан тарихының жаңа заманы, ғасырлар бойы аңсаған Тәуелсіздік жолындағы күрестер, халқымыздың бүгінгі өмірі баяндалады. Тұлғаның қалыптасуының объективтік және субъективтік факторларының мемлекеттің бүгінгі мен келешегіне ықпалы туралы айтылады. «Туған елім – тірегім», «Ел мен ер және жер», «Тәуелсіздіктің тал бесігі», «Саясат салтанаты», «Туған тілдің тұғыры», «Иман мен иба», «Қиырдан келсе қандастар», «Өнердің өрісі кең», «Жаңғырып келер жас толқын», «Еңсесі биік елорда», «Отбасы – Отан тірегі», «Қарияларымыз – қазыналарымыз», «Мұраты бірдің – қуаты бір» деп аталатын он үш бөлімнен тұратын аса құнды еңбекте Елбасы тәуелсіздігіміздің жиырма бес жылдық мерейлі белесінен, заманның зердесінен Қазақ елі, ел мен жер тағдыры, Алматы мен Астана, жаһандық мәселелер, қоғамның дамуы, шет елдердегі қандастарымыздың тағдыры, ана тілі, жастар, имандылық пен кісілік, өнер, отбасы, Мәңгілік Ел мұраты, жалпыұлттық жауапкершілік туралы тұжырымдамалық ой білдіреді. Бұл еңбек Тәуелсіз ел жағдайында ғана тарихымыздың өткені, бүгінгі, болашағы, тарихтағы тұлғалардың ролі туралы еңбек жазудың үлгісі бола алады деп санаймыз.

XX ғасырдың 20-30 жылдарында советтік қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуы мен дамуына өз үлесін қосып, халқына қызмет етудің үлгісін көрсеткен тұлғалардың бірі – Нығмет Нұрмақов болатын. Ол қазақ халқының аса күрделі кезеңінде қазақ мемлекеттігін құру жолындағы күрестің алдыңғы қатарында болған тұлғалардың бірі. Кеңестік социалистік жүйе қандай қиындық әкелгеніне қарамастан, қазақ халқының ғұмыр шежіресінің бір бөлшегі болып тарихта қалды. Одан қашып құтылуға, өңдеп-өзгертуге болмайды, өйткені ол тарихи ақиқат. Сондықтан халқымыздың басынан өткен тарихи құбылыстың себебінен гөрі алдымен оның салдарына мән беріп, бүгінгі және болашақ өмірімізге сабақ ала білуіміз керек. Ол сабақ бізге алға қадам басудың басты шарты болады. Сондықтан кеңестік дәірде өткен қазақ зиялыларының өмірі бүкіл этностың өмірбаянын құрайды. Олай болса, өмірбаянды әсіре мақтамай, немесе біржолата қараламай, объективті ақиқат тұрғысында зерделейтін болсақ, оның тағылымы болашаққа қызмет жасайды. Бүгінде социалистік жүйе кезінде өмір сүрген тарихи тұлғаларды, олардың жасаған мәдени-рухани құндылықтарын біржақты қаралайтын көзқарастар да бар. Сондай көзқарастарға сенсек, тарихи тұлғалар тек социалистік жүйе кезінде өмір сүргені үшін кінәлі сияқты, ал олар дүниеге келтірген мәдени-рухани құндылықтар тек қана социалистік жүйе аясында өмірге келгендігі үшін пайдасыз сияқты көрінеді. Бұндай біржақты көзқараспен тұтас бір тарихи кезеңде өмір сүріп, саяси-рухани құндылықтардың жасалуындағы тұлғаларды объективті түрде бағлай алмаймыз. Сондықтан да бұл проблеманы зерттеуде жаңа методологиялық ұстаным қажет. Осы ретте қоғам мен адамның, идеология мен өнердің, тоталитарлық мемлекеттік үстемдік пен ұлттық кіріптарлықтың арасындағы аса күрделі байланыстар жан-жақты зерделенсе ғана объективті ақиқат ашылады. Сонда ғана өткен өмірдің барлық шындығы ұлтымыздың бүгінгі мен болашағына көмектесетін сабақ болады. Осы тұрғыдан еңбек жазуға талпыныс жасадық.

Социалистік идеяның таптық, партиялық принциптері қазақ халқының мәдени-рухани әлеміне зорлықпен енгізіліп, адам еңбегінің танудың басты өлшеміне айналды, яғни бұл өлшем кеңес заманында өмір сүрген қазақ зиялыларының іс-әрекеттерін, шығармашылық тағдырын анықтады. Еліміз тәуелсіздік алған күннен бастап, кешегі коммунистік идеяға кереметтей сенген немесе «сенуге» мәжбүр болған ұлт зиялылары туралы біржақты қаралап, олардың еңбектерін жоққа шығаруға болмайды. Жетпіс жылдан астам уақыт барысында Қазақстанда қалыптасқан кеңестік идеологияның жақсысы мен жаманын ажыратып айту үшін совет еліндегі социалистік құрылыс барысында қандай өзгеріске ұшырағандығын танып, білу керек. Сол өзгеріс қазақ халқының өмірінде «социалистік қоғам құру» деп аталатын әлеуметтік, экономикалық, саяси-идеологиялық және мәдени-рухани ұлы күресте тікелей араласқан қазақ зиялыларының бағыт-бағдарын түсіну және оларға баға берудің екі кезеңі бар, біріншісі, кеңестік дәуірде, екіншісі, тәуелсіздіктің тұрғысынан.

2020 жылы Қазақ республикасының құрылғанына 100 жыл толды. Сонау 1920 жылы Қазақ автономиясын құру жолында оның өмірі мен халқымыз үшін атқарған қызметін шынайы зерделеу бүгінгі ұрпақтың парызы.

Бүгінде Н.Нұрмақов атындағы облыстық №2 мектеп-интернатында тұлғаға арналған Қазақ ССР Министрлер Советінің 15 мамыр 1985 жылы №165 қаулысымен ашылған мұражайда Тәуелсіз Қазақстанда жүріп жатқан өрелі өзгерістер ұрпақ тәрбиесін жетілдіруді мақсат етіп, оқушылардың ой-өрсін, ақыл парасатын дамыту тұрғысында, мұражай үш бағытта жұмыс жасауда. Бірінші бағыт:

Мәди Бәпиұлының «Жаксы інім, Нығметім, қыран құсым, мәңгіге өлмеуі хақ ұранды ісің...» деген атаумен «Н.Нұрмақов – ардагер азамат, ірі қоғам қайраткері», «Нығметтің іздері сайрап жатыр...» деген тақырыптарда өмір жолдарынан тарихи деректер – Мәскеу қаласының архивінен алынған құжаттар, есеп карточкасында жазылған анкеталар, Н. Нұрмақовтың отбасы туралы мерзімді басылымдардағы ақпараттар жинақталды. Құнды деректердің бірі М.И.Калинин мен Н.Нұрмақовтың Әліби Жанкелдиннің үйінде қонақта, Орынборда, ВКП(б) XIV съезінде Қазақстаннан барған делегаттар И.В. Сталинмен түскен суреттері қойылған.

Сонымен қатар мұражайда тарих ғылымдарының кандидаты, жазушы-қаламгер Рамазан Сағымбекұлының жеке архивінен алынған 1932-34 жылдары ВЦИК президиумының жанындағы «Власть Советов» баспасынан шыққан Н.Нұрмақовтың үш құнды еңбегі бар.

Н.Нұрмақовтың немере інісі, профессор, медицина ғылымының докторы Аман Нұрмақов мектеп мұражайына Н.Нұрмақовты қудалау кезіндегі ақтау қағазы, жазалау үкімі және түрмеге алу туралы ордері сияқты сирек құжаттарды тапсырды. Бүгін күнде осы мектепте тарихшы-ұстаз Рымтай Қаппасқызы дайындап кеткен «Нығметтану» бағдарламасы жасалып, «Қазақтың ұлы зиялы азаматы – Н.Нұрмақов» деген вариативті курс оқытылады. Ғалым Б.Кабдөшовтің Нығмет Нұрмақовтың өмірі мен қызметіне арналған диссертациясы мен Б.Нәсеновтің «Халық жаулары» атты еңбектері жазылған.

Тәуелсіз елімізде қазақ саяси элитасының бірі – Нығмет Нұрмақовтың туғанына 100 жыл, 110 жыл, 120 жыл толуына байланысты әр түрлі игі істер атқарылды. Соның бірі 2005 жылы Ш.Уалиханов атындағы Тарих және этнология институтының «Алаш мұрасы» баспасында «Нығмет Нұрмақов» атты мақалалар, баяндамалар жинағының шығуы. Нығметтану бағытындағы жұмыстар үнемі дәстүрлі түрде жалғасуда. Оған дәлел Қарағанды қаласында Н.Нұрмақовтың 120 жылдығына орай өткізілетін «МЕН НҰРМАҚОВ ШӘКІРТІМІН!» атты стенділік баяндама қорғау сайысы. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің, «Тұлғатану» ғылыми-зерттеу орталығы және Н.Нұрмақов атындағы мектеп-интернаты 2015 жылдың 24 сәуірінде мемлекет және қоғам қайраткері Н.Нұрмақовтың 120 жылдығына орай «Ел ағасы, азаматы, ардақтысы» атты дөңгелек үстелдің өтуі тұлғаның есімін насихаттау жұмысын жетілдіруге арналған.

Саяси қуғын-сүргінге ұшыраған қазақ интеллигенциясының бірі – Нығмет Нұрмақовтың туғанына 125 жыл толуына орай және Қазақстанның тәуелсіз ел болуының 30 жылдығының қарсаңында, Қарағанды облысында айтулы іс-шаралар өткізілуде. Соның бірі «Нығмет Нұрмақов – тарихи тұлға» деп аталатын онлайн режимінде ұйымдастырылған аймақтық ғылыми-тәжірибелік конференция. Деректі фильм түсірілді, салтанатты жиын мен мерекелік концерт ұйымдастырылды, Қарқаралыдағы Нығмет Нұрмақов атындағы көше абаттандырылып, өнегелі өмір жолы туралы баяндайтын кітап шығарылды. Нығмет Нұрмақов атындағы облыстық дарынды балаларға арналған маман дандырылған мектеп-интернат ғимаратының алдына мүсінін орнатылып, қалалар мен аудандарда тақырыптық кездесулер, дөңгелек үстелдер, конкурстар, семинарлар және басқа да түрлі форматтағы іс-шаралар өткізілді. Барлық бұқаралық ақпарат құралдарында арнайы тақырыптық мақалалар жарияланып, мұражайлар мен кітапханаларда кітап көрмелерінде, арнайы экспозициялар ашылып, «Нығметтану» бағытындағы танымдық-тәрбиелік жұмыстар жүргізілді. Осы игі жұмыстар арқылы тарихи тұлға – Нығмет Нұрмақовтың мұрасы жан-жақты зерттеліп, белгілі дәрежеде насихатталып, оның тұлғалық қасиеті айқындала түседі.

Сонымен қатар Нығмет Нұрмақов қазақтың құқық саласы – прокуратура, сот органдарының қалыптасуы мен дамуының ұйымдастырушысы бола білген тұлға ретінде, Орталық Қазақстанның заң саласындағы қызметкерлердің қатысуымен «Ұлы дала еліндегі - Заң» деп аталатын конференция өткізіліп және «Нұрмақовтану» дәрістері ұйымдастырылды.

Тұлғатану арқылы біздің болашағымыз жастарды тәрбиелеуді Елбасы айтқандай «Жастар - біздің болашағымыз. Оларды жаңа заманда өмір сүруге үйрету - біздің міндетіміз. Біздің жастарымыз ғылым мен білімге ұмтылып, елдің болашағын ойлайтын болса, келешегіміз кемел, тәуелсіздігіміз баянды болады», -деп, Қазақстан жастарының мәртебесін көтеру үшін 2019 жылды «Жастар жылы» деп жариялады. Соған байланысты 23-қаңтар 2019 жылы Жастар жылының ашылуына сәйкес форум өтті. Бұл форум - мемлекет тарапынан өскелең ұрпақты қолдауға бағытталған маңызды қадам. Елбасы: «Тәуелсіздік рухымен өсіп келе жатқан бүгінгі жас буын – біздің ертеңгі үмітіміз, сенімді тірегіміз. Біз бабаларымыз аңсаған Тәуелсіздікке қол жеткізіп, Ұлы дала төсінде әлем мойындаған мемлекет құрдық. Есілдің жағасында еңселі елордамыз – Астананы тұрғызып, тарихта бұрын-соңды болмаған зор жетістікке қол жеткіздік. Жүзеге асырылып жатқан шаралардың бәрі егемен еліміздің болашағы – сіздер үшін жасалып отыр. Бүгінде біздің өміріміздің барлық саласы – білім беру, жұмыс, отбасы, тіпті бір-бірімізбен қалай сөйлесетінімізге дейін елеулі өзгеріске ұшырап отыр. Осының бәрі

әрбір адамның даму траекториясына және тұтастай алғанда, бүкіл әлемге түбегейлі ықпал етеді. Жастар – еліміздің қазіргі әлемдегі бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы. Қазақстанның болашағы сіздерге – сіздердің білімдеріңізге, энергияларыңыз бен патриотизмдеріңізге байланысты. Біз қазір жасап жатқанның бәрі сіздердің бақытты өмірлеріңіз үшін, сіздер өз әлеуеттеріңіз бен мүмкіндіктеріңізді толық мәнде жүзеге асыра алуларыңыз үшін жасалып жатыр».

Қазақ халқының тарихында советтік дәуірде қудалауға ұшыраған тарихи тұлғалардың тағдыры айрықша күрделі болғандығын бүгінгі тәуелсіз елдің ұрпағы терең сезінетіндей парасаттылықпен насихаттай білу қажет. Уақыт өткен сайын жақсы-жаман деп төрелік айту оңай. Өз уақытында социалистік идеяға мейлінше сенген және коммунистік идеологияның «сойылын соға жүріп», коммунистік партияның қатарына өткен зиялылардың іс-әрекетін сол замандағы ахуалмен диалектикалық тұрғыда қарастыру керек. Осыған орай тарихшылар былай пайымдайды «... тағдырдың тәлкегіне түскен қазақ зиялылары...үш өліп, үш тірілді. Бірінші жолы, бақытты заман есігін ашады деген, социалистік идеяға жан-тәнімен сеніп, бойындағы барын бергендер идея адыра қалған күні, бағыт-бағдарынан айырылып идеялық тірі өлікке айналды. Екінші жолы социалистік идеяға сенгендері де, сенбегендері де тоталитарлық қуғын-сүргіннің құрбаны болды. Үшінші жолы әлеуметтік прогрестің алғышарты болып табылатын сабақтастық жоққа шығарылып, енді ғана өркен жая бастаған қазақ мәдениеті ұлтшыл, байшыл, үстемтапшыл деген сылтаудың қатал талқысына түсті». Қазақтың жетпіс жылдық кеңестік тарихы мен тағдырының тағылымын бір ауыз мақал-мәтелмен тарқатсақ, «біткен іске сыншы көп» дейді халқымыз.

Сондықтан бүгінгі ұрпаққа кешегі кеңестік нәубеттен қорықпай, халқының болашағы үшін күрескен қазақ интеллигенциясының саясатпен тіл табыса жүріп, ұлтының ауыр халіне араша түсіп, «не өмір, не өлім» сәтінде халқына қызмет етудің мүмкіндігі болатын барлық бітімгершілік айла тәсілін қолдануға мәжбүр болғандығын түсіндіру парыз.

Бұл ұстанымның тарихи негіздемесі ХХ ғасырдың басында өмір сүрген қазақ зиялыларының өмір жолдарынан көруге болады. Ұлт зиялылары өздерінің тарихи еңбектерінде бүгінгі жас ұрпаққа үлгі болатын іс-әрекеттерді, оқу-білім алу арқылы елге қызмет жасаудың нақты бағыттарын көрсеткен.

Сондай тәрбиелік-тәжірибелік мәні бар өз заманында мәдениетті, шаруашылықты, құқықты жетілдіруге арналған еңбектерді Нығмет Нұрмақов та жазып қалдырған. Сондықтан да Тәуелсіздік және Нығмет Нұрмақов деп болашақта зерттеудің бағытын айқындауымыздың мақсаты жастарға осыны зерделеуге бағыт беру болды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қозыбаев М. Жауға шаптым ту байлап. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 192 бет.
2. Назарбаев Н. Тарих толқынында. - Алматы: Атамұра, 2003. – 288 б.
3. <https://sites.google.com/site/torajgyrov/-le-deri/men-kazak>
4. Назарбаева Г., Әбжанов Х. Қазақстан: тарих, тұлға, теория. – Алматы: – 2004. – 344 б.
5. Назарбаев Н.Ә. Жасай бер, тәуелсіз Қазақстан! Тәуелсіздік күніне арналған салтанатты мәжілісте сөйлеген сөзі // Егемен Қазақстан. – 1998. – 16 желтоқсан.

КӨРЕГЕН МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ – ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН

Ержанова Д.Е., магистрант

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті
Көкшетау, Қазақстан

Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан – адамзат баласының тарихында сирек кездесетін тұлға. Туған халқына адал, кіршіксіз қызмет етті. Төрткүл дүниені дүр сілкіндірген Шыңғыс ханның 23-ұрпағы. 1866 жылы наурыздың 5 жұлдызында бұрынғы Семей облысы, Қарқаралы уезі, Тоқырауын болысының 7-ауылында дүниеге келген. Орта жүздің ханы Бөкейдің ұрпағы (Бөкей - Батыр - Мырзатай - Нұрмұхамед - Әлихан) «Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын!» деп халқына серт беріп, сол сертіне ақырғы демі біткенше адал болып өтті. Шыққан тегімен мақтанбай, оның абырой-намысын қорғап, атақты хан-сұлтандардың ұрпағы екенін сезініп, халқына шексіз қызмет етті, ер-азаматтық парызы санады, Алашына адал болды.

Ол Қарқаралыдағы ауыл молдасының қолынан арабша тіл сындырып, кейін үш сыныпты бастауыш мектепке ауысады. Оны бітіргеннен кейін 1879-1886 жылдары Қарқаралы қаласындағы